

Literatura i història. Identitats col·lectives i visions de «l'altre» al segle XVII

Núria de Lucas Val

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament d'Història Moderna i Contemporània
 Facultat de Lletres. Edifici B
 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
 Nuria.DeLucas@uab.es

Resum

Aquest article s'ocupa del paper de certes produccions literàries en la configuració de determinades visions mútues entre Catalunya i Castella. D'una banda, la idea dels castellans continguda en la poesia de caire popular català generada durant la Guerra dels Segadors (1640-1652). De l'altra, la imatge de Catalunya i dels catalans transmesa per les obres de teatre del Segle d'Or de les lletres castellanès. Tot plegat, tenint en compte els contextos en els quals s'originaren aquestes obres, els objectius de llurs autors i el públic al qual s'adreçaven.

Paraules clau: Catalunya i Castella, poesia de to popular, *comedia nueva*, identitats col·lectives, segle XVII.

Resumen. *Literatura e historia. Identidades colectivas y visiones de «el otro» en el siglo XVII*

Este artículo se ocupa del papel de ciertas producciones literarias en la configuración de determinadas visiones mutuas entre Cataluña y Castilla. Por un lado, la idea de los castellanos contenida en la poesía de estética popular catalana generada durante la Guerra de los Segadores (1640-1652). Por otro, la imagen de Cataluña y de los catalanes difundida por las obras de teatro del Siglo de Oro de las letras castellanés. Todo ello teniendo en cuenta los contextos en los cuales se originaron estas obras, los objetivos de sus autores y el público al que se dirigían.

Palabras clave: Cataluña y Castilla, poesía de estética popular, *comedia nueva*, identidades colectivas, siglo XVII.

Abstract. *Literature and history. Collective identities and visions about «the other» in the XVIIth century*

This article deals with the role of some literary productions in the configuration of certain visions between Catalonia and Castile. On the one hand, the idea of the Castilians contained in the poems of popular aesthetics wrote during the Segadors' War (1640-1652). On the other hand, the image of Catalonia and the Catalans that was spread by the Castilian Golden Age theatre. All this bearing in mind the contexts in which these works were written, their authors' aims, and the public to whom they were destined.

Key words: Catalonia and Castile, poems of popular aesthetics, *comedia nueva*, collective identities, XVIIth century.

Sumari

1. Introducció	4. El teatre i les visions de l'altre:
tòpics i identitats
2. La situació de la literatura catalana
cultura del sis-cents	5. Conclusions
3. La poesia catalana de caire popular i
el conflicte entre la cort i el país	

1. Introducció

Durant el segle XVII, certes formes de les literatures catalana i castellana reproduïren, en tant que reflex de la societat en què s'originaren, determinats aspectes relacionats amb les visions recíproques entre els pobles castellà i català, així com els conflictes ideologicopolítics que s'originaren entre la cort dels Àustries i les institucions catalanes. Es tracta d'un corpus literari que, per la seva naturalesa, representa també una font per a la recerca històrica, tenint en compte la capacitat d'aquestes obres per conformar certes concepcions identitàries en l'imaginari col·lectiu. En concret, l'estudi de determinades produccions literàries del sis-cents, tant castellanes com catalanes, aporta coneixement sobre aspectes al voltant de les relacions entre Catalunya i Castella no continguts en altres tipologies documentals. Principalment, en nombroses obres de teatre del Segle d'Or es troben referències a la imatge col·lectiva que la resta dels pobles de la península Ibèrica tenien sobre Catalunya i els catalans, i la manera com aquesta imatge va anar evolucionant a mesura que avançava el segle. Alhora, en certes produccions poètiques catalanes, s'hi poden apreciar nombrosos matisos sobre la concepció catalana dels castellans, especialment en composicions sorgides durant la Guerra dels Segadors (1640-1652) i estretament relacionades amb la publicística de guerra, tant pels arguments com pel públic al qual s'adreçava. Finalment, cal tenir en compte el dirigisme ideològic present darrere les plomes dels autors i la influència d'aquest tipus d'obres en la perpetuació o en la transformació de certs tòpics i imatges mentals assumides entre la població.

Com a premissa metodològica, esdevé necessari, en primer lloc, establir a què ens referirem aquí quan parlem d'«obres literàries». *Grosso modo*, es tracta d'obres de ficció, de composicions sorgides de la invenció de l'autor, el qual ha imaginat una trama i l'ha volguda narrar. Obres, bé siguin de poesia, novel·la o teatre, elaborades seguint els paràmetres esteticoliteraris del moment en què foren produïdes, i en les quals, tot i poder-se basar en una realitat més o menys certa, els arguments són construïts en funció de certes convencions artístiques. Així, no ens ocuparem de les produccions directament relacionades amb els camps del pensament i la filosofia, com tampoc tindrem en compte les obres dels historiadors o d'altres àmbits de les ciències socials. És a dir, delimitarem el concepte de literatura ampli dels historiadors il·lustrats, els quals hi inclouen

tots els textos escrits¹ i ens referirem, essencialment, a la «literatura de creació»².

En aquest tipus de recerca, és essencial realitzar un treball interdisciplinari, conjugant els mètodes de la història i de la història de la literatura i la crítica textual. Fruit d'aquests transvasaments de coneixements i metodologies entre literatura i història, han sorgit investigacions elaborades a partir de fonts literàries que han aportat llum en aspectes com ara les visions recíproques entre pobles, les relacions entre la literatura i la publicística o el dirigisme ideològic a través de certes obres literàries, entre d'altres. El llibre *La France et les les français dans la littérature espagnole. Un aspect de la xenophobie en Espagne (1598-1665)*, d'Asensio Gutierrez, representa un exemple d'una investigació realitzada a partir de diverses fonts, però amb domini dels textos literaris, sobre quina era durant la primera meitat del segle XVII la imatge col·lectiva que tenien els espanyols envers França i els seus habitants³. També, sobre les relacions mútues entre Espanya i França, el recull d'articles coordinats per Mercè Boixareu i Robin Lefere, *La historia de España en la literatura francesa. Una fascinación...*, recorre a la literatura per tal d'analitzar les percepcions respectives entre tots dos països des de l'edat mitjana fins a l'actualitat⁴.

D'altra banda, des de punts de vista i objectius diversos, hi ha hagut distintes obres que s'han ocupat de la noció de Catalunya i dels catalans a Espanya a partir també de textos literaris, com ara, per exemple, l'antologia compilada per Julio de Gracia, *Cataluña juzgada por escritores españoles no catalanes*; el llibre de Manuel de Montoliu i J. M. Casas, *Cervantes y sus elogios a Barcelona*, on, a partir de les lloances que dedica l'autor del *Quixot* a la Ciutat Comtal, s'analitzen les opinions d'altres autors castellans del Segle d'Or al voltant de Barcelona; l'obra *Cataluña en la literatura castellana*, selecció d'autors i textos a cura de Carles Bastons i Joan Estruch, o els articles d'Antonio Domínguez Ortiz, «Els catalans de l'edat moderna jutjats per la resta d'espanyols», i de Miquel Batllori, «Barcelona i Catalunya en l'obra de Gracián»⁵.

1. A. ROSSICH (1993). «Decadència i Renaixença: una visió propagandística de la literatura catalana. La literatura del XVI i del XVII vista des de la Renaixença». A: *Actes del col·loqui internacional sobre la Renaixença (18-22 desembre 1984)*, vol. II, Barcelona: Curial, p. 34-35.
2. Pel que fa a la definició del terme *literatura*, a la distinció dels gèneres literaris o d'altres qüestions teòriques, vegeu, a tall d'exemple i referència, R. WELLEK i A. WARREN (1966). *Teoría literaria*. Madrid: Gredos.
3. A. GUTIERREZ (1977). *La France et les les français dans la littérature espagnole. Un aspect de la xenophobie en Espagne (1598-1665)*. Saint-Étienne: Publications de l'Université de Saint-Étienne.
4. M. BOIXAREU i R. LEFERE (coords.) (2002). *La Historia de España en la literatura francesa. Una fascinación...* Madrid: Castalia.
5. J. de GRACIA (comp.) (1906). *Cataluña juzgada por escritores españoles no catalanes*. Barcelona: Librería de Francisco Puig; M. de MONTOLIU i J. M. CASAS (1928). *Cervantes y sus elogios a Barcelona*. Barcelona: Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona; C. BASTONS i J. ESTRUCH (1997). *Cataluña en la literatura castellana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions; A. DOMÍNGUEZ ORTIZ (1987). «Els catalans de l'edat moderna jutjats per la resta d'espanyols», *L'Avenç*, 100, p. 52-58; M. BATLLORI (2003). «Barcelona i Catalunya en l'obra de Gracián». *Revista de Catalunya*, 180, p. 58-65.

Hi ha uns altres estudis que s'adrecen a les fonts literàries per tal d'analitzar un aspecte concret de la societat en la qual sorgeix aquella literatura. Per exemple, Baltasar Fra Molinero analitza els estereotips envers els negres i el paper que desenvolupaven en la societat hispana dels segles XVI i XVII a partir de comèdies del Segle d'Or; i Noèl Salomón s'ocupa de la imatge del *villano* present en aquest teatre⁶. Alhora, utilitzant també els drames del Segle d'Or de les lletres castellanques com a font, María Concepción Ortiz ressegueix la visió coetània de la ciutat d'Alger i els estereotips que s'aplicaven als seus habitants⁷. Dolores Franco, per la seva banda, presenta una antologia de textos per estudiar l'evolució, des del segle XVII fins l'any 1955, del tema literari de la preocupació per Espanya; Ricardo del Arco, seguint una metodologia i uns plantejaments similars a l'anterior, rastreja la idea d'imperi en la literatura hispànica des dels temps de l'Imperi romà fins al franquisme, i Miguel Herrero García recorre també a escrits literaris com a font per al seu llibre *Ideas de los españoles del siglo XVII*⁸. Finalment, s'ha de destacar també l'article de Porfirio Sanz sobre el paper de la comèdia barroca castellana en la conformació d'unes visions determinades sobre Flandes a la societat hispana peninsular; així com la breu però eloqüent anàlisi que realitza Antoni Simon i Tarrés sobre la funció que va exercir el teatre i la literatura del Segle d'Or de les lletres castellanques en la difusió d'una «emergent idea de pàtria espanyola, formulada per la *intelligensia* cortesana»⁹. Evidentment, no es tracta d'una bibliografia exhaustiva, sinó tan sols d'algunes mostres per tal d'emmarcar el nostre estudi sobre el paper de certes produccions literàries del segle XVII en la creació d'unes visions recíproques determinades entre Catalunya i Castella, i d'uns sentiments identitaris reforçats per les tensions i el posterior encontre bèl·lic entre les institucions catalanes i la cort reial.

2. La situació de la literatura catalana culta del sis-cents

En relació amb les literatures catalana i castellana del sis-cents, no descobrirem aquí res de nou si afirmem que, si bé el segle XVII representa per a les lletres castellanques la segona centúria del seu Segle d'Or, no es pot afirmar el mateix per a les catalanes¹⁰.

6. B. FRA MOLINERO (1995). *La imagen de los negros en el teatro del Siglo de Oro*. Madrid: Siglo XXI; N. SALOMÓN (1985). *Lo villano en el teatro del Siglo de Oro*. Madrid: Castalia.
7. M. C. ORTIZ (1987). *Alger en el teatro español del Siglo de Oro*. Tesi doctoral, Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
8. D. FRANCO (1960). *España como preocupación. Antología*. Madrid: Guadarrama; R. del ARCO (1944). *La idea de imperio en la política y la literatura españolas*. Madrid: Espasa-Calpe; M. HERRERO GARCÍA (1966). *Ideas de los españoles del siglo XVII*. Madrid: Gredos.
9. P. SANZ. «Las relaciones entre el Teatro y la Política en la creación de imágenes y propaganda sobre Flandes en la España del barroco». A: F. J. ARANDA PÉREZ (coord.) (2004). *La declinación de la Monarquía Hispánica en el siglo XVII. Actas de la VII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*. Cuenca: Universidad de Castilla la Mancha, p. 957-989; A. SIMON I TARRÉS (2005). *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 110-122. La citació correspon a la pàgina 111.
10. Sobre el Segle d'Or espanyol, vegeu B. BENASSAR (1983). *La España del Siglo de Oro*. Barcelona: Crítica. També, AA. DD. (2000). *Calderón de la Barca y la España del Barroco. Sala de exposi-*

En primer lloc, cal tenir en compte la influència dels models literaris castellans, no ja sobre la literatura catalana, sinó sobre el conjunt de les literatures europees del moment¹¹. Així, és ben natural que els autors catalans cultes intentessin incorporar les formes barroques castellanques a la seva producció, la qual cosa topava amb una llengua literària catalana ancorada en el model d'Ausiàs March. A falta de recursos lingüístics, els escriptors catalans van haver de recórrer a la incorporació de castellanismes, tant en el lèxic com en la mètrica i en la sintaxi¹². Aquest fenomen hauria impulsat la castellanització de la llengua culta catalana, tot i que hi trobaríem uns altres motius que hi haurien contribuït, principalment la creixent fascinació pel castellà dels grups intel·lectuals i de poder catalans, iniciada ja a principis del segle XVI. Amb el temps, la progressiva penetració de la llengua castellana entre les elits culturals del país derivà en una castellanització del català literari i en la substitució de la literatura tradicional culta en català pel nou model de la moderna literatura castellana¹³.

El concepte de «Decadència» amb el qual històricament s'ha denominat el període que abasta els segles XVI, XVII, XVIII i part del XIX, fins a la Renaixença, ha estat posat en qüestió o, si més no, reformulat, per la història de la literatura catalana de finals del segle XX¹⁴. Així, intentant superar l'estigma de la Decadència, s'ha imposat una nova terminologia molt més concreta i propera a la realitat d'aquells segles. Seguint la tesi de René Wellek, segons la qual el terme «barroc» s'usa en la història general de la cultura per denominar gairebé totes les manifestacions del segle XVII¹⁵, la literatura catalana produïda durant aquell segle rep la denominació de «literatura catalana del barroc», que es divideix, al seu torn, en tres períodes: un primer des de finals del segle XVI i fins al 1640, un segon que abraçaria la Guerra dels Segadors i la seva postguerra més propera, i un tercer que englobaria la generació del darrer quart de segle i que acabaria amb la Guerra de Successió¹⁶.

ciones de la Biblioteca Nacional del 16 de junio al 15 de agosto de 2000. Catálogo de la exposición. Madrid: Sociedad Estatal-España Nuevo Milenio.

11. J. MOLAS. «La literatura catalana del barroc». A: A. ROSSICH i A. RAFANELL (eds.) (1989). *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 507-511.
12. Sobre la introducció de castellanismes en les lletres catalanes durant el segle XVII, vegeu C. CAMPS. «L'Emploi du castillan et du catalan dans les lettres roussillonaises de la première moitié du XVIIe siècle». A: C. CAMPS i C. HEUSCH (eds.) (1998). *Languedoc-Roussillon-Catalogne. État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659)*. Actes du Colloque 20-22 Mars 1997. Montpellier: Université Paul Valéry, p. 351-363.
13. Vegeu A. ROSSICH (1997). «És vàlid avui el concepte de decadència de la cultura catalana a l'època moderna? Es pot identificar decadència amb castellanització?», *Manuscrits*, 15, p. 127-134.
14. Sobre el període tradicionalment denominat per la historiografia catalana com «La Decadència», vegeu, entre d'altres, A. COMAS (1986). *La Decadència*. Barcelona: La Llar del Llibre; M. de RIQUER, A. COMAS i J. MOLAS (1964). *Història de la literatura catalana* (vol. 4). Barcelona: Ariel; o, més recentment, A. ROSSICH (2000). «És vàlid avui el concepte de decadència...», i la veu «Decadència» del *Nou Diccionari 62 de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62, p. 206.
15. R. WELLEK (1974). *Teoría literaria*. Madrid: Gredos, p. 63.
16. X. BARÓ (2005). *La historiografia catalana en el segle del barroc (1585-1709)*. Tesi doctoral, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 50-55.

D'aquesta manera, pel que fa a la literatura de creació i de tema civil, la història de la literatura catalana ha destacat per a Catalunya les figures de Francesc Vicent Garcia —el Rector de Vallfogona— (1578/79-1623), Josep Blanch (1620-1672), Francesc Fontanella (1622-1685), Josep Romaguera (c. 1642-1723) o Joan Bonaventura de Gualbes —el Rector de Bellesguard— (1643-1714). A aquests noms, cal afegir-hi els d'Antoni Massanés (mort després de 1634), Pere Antoni Jofreu (que va viure durant el segle XVII i que va ser autor de poesies transmeses per diferents reculls manuscrits) o Llorenç de Barutell i d'Erill (1670-1704), entre d'altres¹⁷. Així, les actuals línies d'investigació sobre la literatura catalana culta del barroc, en comptes de plànyer-se per la inexistència d'autors i obres, s'esforcen a oferir noves dades, tant sobre els autors coneguts com sobre aquells escriptors tradicionalment considerats de segona fila, que ara es revelen com a figures que lluitaren per adaptar-se a les tendències literàries de moda i, alhora, modernitzar el català literari¹⁸. També, tenint en compte el caràcter enimentment manuscrit de bona part de les obres d'aquests autors¹⁹, investigacions recents en aquest camp han fet sortir a la llum obres desconegudes²⁰, la qual cosa ha contribuït a reformular la tradicional concepció d'aquest període literari a Catalunya, segurament molt menys infèrtil del que havia semblat als historiadors de la literatura durant bona part del segle XX.

El Rector de Vallfogona, Fontanella, Romaguera, i també Josep Blanch i d'altres autors, l'obra dels quals mai fou impresa i ens és desconeguda o bé tot just ara es comença a catalogar i analitzar. És a dir, bona part de la producció literària del barroc català restà inèdita per als seus coetanis. Aquesta realitat ens obliga a plantejar-nos fins a quin punt tals textos tingueren algun tipus d'influència en la societat catalana del segle XVII. A més, es tracta d'obres literàries cultes i elitistes, adreçades a un públic molt minoritari en part també per la seva restringida difusió. En realitat, en els estudis sobre la presència de llibres entre els sectors populars barcelonins del sis-cents²¹,

17. Per a una llista exhaustiva d'autors i obres, vegeu A. ROSSICH. «La literatura (1516-1716)». A: P. GABRIEL (dir.) (1997). *Història de la cultura catalana* (vol. II): *Renaixement i barroc, segles XVI-XVII*. Barcelona: Edicions 62, p. 143-166.
18. Vegeu, en aquest sentit, i només a tall d'exemple, A. GRAU, M. GÜELL i J. ROVIRA (1993). *Matalàs de tota llana. Obra poètica de Josep Blanch, canonge de la Seu de Tarragona (segle XVII)*. Tarragona: Virgili Editor. Tot i que l'obra de Blanch fou reeditada durant la Renaixença, ha romàs poc estudiada fins a finals del segle XX. En l'actualitat, tant la seva figura com la seva producció poètica i historiogràfica són fruit d'una revisió profunda, com ho demostren l'estudi de Grau, Güell i Rovira, així com les tesis doctorals de L. AYATS (2000), *La poesia cultista en Catalunya: Josep Blanch*. Girona: Universitat de Girona, i de X. BARÓ. *La historiografia catalana...*, p. 289-294. Alhora, sobre l'obra de Josep Romaguera, vegeu el recent estudi de F. FELIU (2002). «El pròleg a l'*Atheneo de Grandesa* de Josep Romaguera», *Estudi General*, 22, p. 445-465.
19. La primera edició impresa de l'obra poètica de Francesc Vicent Garcia data de 1703, auspiciada per l'Acadèmia dels Desconfiats de Barcelona. Vegeu M. de RIQUER, A. COMAS i J. MOLAS (1964). *Història de la literatura catalana*, (vol. 4). Barcelona: Ariel, p. 485.
20. Vegeu, per exemple, A. ROSSICH. «Una obra dramàtica desconeguda sobre la Immaculada Concepció (segle XVII)». A: A. RAFANELL i P. BALSALOBRE (a cura de) (1999). *Estudis de filologia catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Secció Francesc Eiximenis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 253-298.
21. Vegeu A. ESPINO (2001). «Les lectures de les dones i dels sectors populars a la Barcelona del sis-cents (1600-1660)». *Revista de Catalunya*, 162, p. 25-47; i, del mateix autor, «La presència d'obres

no s'han constatat ni obres ni referències dels principals autors barrocs catalans, la qual cosa donaria suport a la hipòtesi del poc pes d'aquesta literatura en la conformació, entre les capes mitjanes i populars, d'unes concepcions identitàries en relació amb les tensions entre les institucions catalanes i la cort de Madrid. Evidentment, la literatura culta catalana conté exemples que prefiguren o que es refereixen obertament al conflicte entre Catalunya i Castella i que defensen les grandeses de la pàtria i l'especificitat catalana, però, al nostre entendre, aquests missatges romangueren desconeguts per a bona part dels catalans²².

3. La poesia catalana de caire popular i el conflicte entre la cort i el país

A l'hora d'analitzar el paper de la literatura en la configuració de sentiments identitàris col·lectius, per al cas de la Catalunya del sis-cents, en són representatives certes produccions poètiques de to popular, concretament aquelles originades arran de la Guerra dels Segadors (1640-1652). Els anys 1626-1652, des de les inacabades corts catalanes fins a la capitulació de Barcelona davant les tropes de Joan Josep d'Àustria, esdevenen el període àlgid del segle XVII pel que fa a la confrontació entre el Principat i la Monarquia. El cim de les hostilitats s'assolí d'ençà el 1640, amb l'inici de la guerra i la posterior aliança de Catalunya amb França (gener de 1641). Paral·lelament, al llarg procés polític i militar, es va desfermar una «guerra de papers», amb la qual cadascun dels bàndols pretenia justificar les pròpies accions²³. A més dels grans textos ideologicopropagandístics, promoguts tant per les institucions catalanes com per la cort reial, i de la publicística en forma de relacions, avisos i notícies adreçada als grups pagesos i populars de la societat, s'originà una abundant producció poètica d'estètica popular. És un conjunt de versos, sàtires, cobles i cançons compostos majoritàriament en llengua catalana, i en menor nombre en castellà i llatí²⁴, que foren escrits amb un pretès caràcter popular, i que es transmeteren en forma de plecs solts, bé impresos o manuscrits. Tanmateix, aquest volgut to no significa que siguin obres sorgides entre els sectors pagesos i populars de la societat catalana, sinó que els propis textos delaten que llurs autors —anònims en la majoria dels casos— formaven part de les elits culturals del país, principalment clergues i juristes, els quals posaren llur talent al servei de la causa de les institucions catalanes²⁵.

literàries a les biblioteques dels barcelonins del primer sis-cents», *Revista de Catalunya*, 179 (2002), p. 81-104.

22. Vegeu, en aquest sentit, F. V. GARCIA. *Desengany del món*. A: A. ROSSICH (a cura de) (1985). *Antologia poètica del Rector de Vallfogona*. Santes Creus: Fundació Roger Belfort, p. 57; F. FONTANELLA. *Oració panegírica a la mort de Pau Claris* (1641). A: M. M. MIRÓ (a cura de) (1998). *Antologia poètica de Francesc Fontanella*. Barcelona: Curial, p. 22-23.
23. Vegeu A. SIMON I TARRÉS (1999). *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 163-257.
24. J. COROLEU. «Claris y son temps. Quadros de costums polítiques del segle XVII», *La Renaixença*, 1880, p. 161; A. M. TORRENT (1984). «Poesia barroca de la Guerra dels Segadors», *Els Marges*, 31 p. 81.
25. A. M. TORRENT. «Poesia barroca...», p. 82-83.

Es tracta, així, d'una literatura generada des dels grups polítics i culturals i adreçada a un públic ampli, fins i tot a capes il·letrades de la societat, ja que la versificació facilita la memorització i la transmissió de forma oral. És a dir, una literatura de consum intern que comparteix objectius amb la publicística: presentar i justificar els principals arguments de les institucions catalanes en llur oposició envers les tendències homogeneïtzadores de la política del comte-duc d'Olivares; informar sobre les accions militars relacionades amb la Guerra dels Segadors, principalment aquelles victorioses per part de les tropes catalanofranceses, i, alhora, crear, entre els receptors d'aquesta literatura, una consciència de lluita catalana conjunta contra l'enemic castellà. Aquest enemic castellà queda representat, d'una banda, per la figura dels soldats reials, ben coneguts, al seu torn, per aquelles poblacions catalanes que en patiren l'allotjament. D'altra banda, en bona part d'aquests poemes es presenten els ministres reials, essencialment el comte-duc i el protonotari del Consell d'Aragó Jerónimo de Villanueva, com a màxims responsables de la guerra, ja que han enganyat el rei moguts per llur antipatia envers el Principat.

Els arguments més crítics i punyents contra el mal govern, l'absentisme reial, els abusos dels soldats castellans i la defensa del dret dels catalans a rebel·lar-se contra la tirania, comencen a aparèixer principalment a partir de 1639, d'ençà de l'agreuament de la guerra amb França, iniciada el 1635. Arran de les campanyes de Leucata (1638) i Salses (1639-1640), el Principat hagué de suportar un nombre més elevat de tropes allotjades, amb la qual cosa es contravenien les constitucions catalanes²⁶. El poema *Unas dècimas a la era corrent*, de finals de 1639 o principis de 1640, reflecteix les queixes per les contrafaccions a les constitucions, alhora que destaca la lleialtat dels catalans al seu sobirà:

Senyor, Vossa Magestat,
evitant tota discòrdia,
use de misericòrdia
ab esta pobre ciutat,
que, si'l rigor ha portat
de pastor a president,
los privilegis rompent,
a sos bassalls, la paciència,
no abonant la inobediència,
és molt just lo sentiment.

També es demana la presència de Felip IV com a solució a tots els mals del país:

Mostrau-nos vostra presència,
com a Senyor natural,
per-a que cesse tot mal
y viureu per la experiència.

26. Sobre aquesta qüestió, vegeu J. SANABRE (1656). *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa, 1640-1659*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, p. 35-55.

I la crítica és ferotge contra Olivares i Villanueva:

aconsellat de dos monas,
que vendran deu Barcelonas
per un sep de Mataró²⁷.

Al cap de pocs mesos, els esdeveniments del Corpus de Sang a Barcelona —el 7 de juny de 1640—, amb la mort del virrei Santa Coloma, marquen l'inici del procés revolucionari català. Aquests fets són considerats excepcionals pels mateixos protagonistes, tal com ho demostren les dues estrofes dels goigs titulats *Amorosos desagравis de Iesu Christ Sacramentat, en la Insigne, y Fidelíssima Ciutat de Barcelona, y Octava del Corpus reiterada*, compostos per Saldoni Simats:

Ya veig que'l dia de Corpus
se sol fer gran proressó;
però aquest any l'ha impedida
aquest tant gran Faraó,
cercà revolució
entre moltíssima gent,
ara s'ha de fer la festa
del Sanctíssim Sagrament.
La Ciutat de Barcelona
vehent lo que havia passat,
han votat aquesta festa
de tanta solemnitat;
tota la gent se-n alegra,
tothom ne resta content,
de la gran solemnitat
del Sanctíssim Sagrament²⁸.

A mesura que avança la tardor de 1640, es consuma el trencament entre les institucions catalanes i la Corona i, a més, un exèrcit es dirigeix cap al Principat per reduir la insurrecció. Apareixen ara composicions poètiques amb arguments que fomenten l'odi ferotge contra els soldats castellans i, per extensió, contra els castellans en general, a més de defensar el dret natural de Catalunya a rebel·lar-se contra la tirania del rei catòlic. El poema *Glosa cathalana*, d'autoria anònima i transmès de forma manuscrita, crida obertament els catalans a aixecar-se contra el mal govern per tal de defensar les lleis i les constitucions pròpies. També, i com a novetat respecte a composicions anteriors, es passa de considerar Felip IV com una víctima dels seus ministres a criticar-lo obertament, al mateix nivell que Olivares i Villanueva:

27. Fragments d'*Unas décimas a la era corrent*, BUB, ms. 211, f. 241/65, editat per A. M. TORRENT. «Poesia barroca...», p. 84.

28. S. SIMATS (1640). *Amorosos desagравis de Iesu Christ Sacramentat, en la Insigne, y Fidelíssima Ciutat de Barcelona, y Octava del Corpus reiterada*. Barcelona: Jaume Romeu (B.C., F. Bon. 7546).

Diu-se qu-és, lo Compte Duch,	un ruc,
y la Real Magestat	un fat,
y lo seu Protonotari	sectari.
Puig no-ns apar gran desvari,	
sens considerar-o abans,	
subjectar als cathalans	
un ruc, un fat, un sectari?	
[...]	
Demana, aquesta milícia,	justícia,
puix volgué trencar lo Rey	la ley,
anullant-nos ab ultrajes	los usages.
Servint los uns de misatjes,	
altres de traydors jirats,	
no aguardant, com a obligats,	
justícia, la ley y los usatges.	
[...]	
Ya no haguadem del Rey	remey,
ny, de qui tant nos vol,	consol,
ny, de qui trahir nos ha volgut,	quietut.
Y així tinch per gran flaüt	
qui las armas no pendrà,	
puix ab ellas se ha de alcansar	
remey, consol y quietut ²⁹ .	

En la composició, s'hi aprecien algunes de les característiques comunes entre la producció poètica originada durant la Guerra dels Segadors: crítica punyent contra el monarca i els seus ministres, que en aquest cas arriba fins a l'insult més groller; referència a esdeveniments polítics i bèl·lics coetanis, i justificació de la rebel·lió amb arguments senzills, però que entronquen amb elevades formulacions juridicopolítiques (per exemple, la lluita unitària dels catalans per llurs constitucions pròpies).

Des d'un punt de vista més irònic i sarcàstic, el romanç manuscrit titulat *Sàtira* aprofundeix la burla envers Felip IV, presentant-lo com un malalt al llit, sotmès a Olivares i Villanueva (els dos infermers que el governen) i absent dels problemes i dels plans dels territoris que conformen la seva corona:

De súbet està malalt
 lo gran monarcha Phelip.
 Diuhen que de mal govern
 poch a poch se va morint.
 No adverteix res quan li parlan,
 perquè sempre està dormint,
 ab tal excés que no hi bastan
 de tots sos Regnes los crits.
 No respon quan lo preguntan
 y sí acàs repon és dir:

29. Fragments de *Glosa catalana*, B.C., F. Bon. 6191. Text publicat íntegrament per A. M. TORRENT, «Poesia barroca...», p. 85-86, qui data l'aparició del poema a finals de 1640.

—¿De hont veniu? Cinch sous me costa.
 ¡Qué llàstima estiga així!
 No-l visita ningú metge,
 perquè no-u volen sufrir
 dos enfermers que-l governan
 sens deixar-lo dia y nit.
 A títol de no cansar-lo
 han procurat esclohir
 los recaudos y visitas,
 que tots ne tenen despit.
 Veritat és que procuran
 tinga substància y delit,
 però com li-n donan massa,
 lo accident se va enfortint.
 Tots sos amichs se llastiman,
 ploran la muller y fill,
 però ab tot, lo mal que té
 no-y ha qui li gose dir.
 Per a despertar-lo un poch
 Fransa li dóna passichs,
 Holanda fa fumassolas,
 més tantost és adormit.
 Tan solament Cathalunya
 ab ruda y vinagre fi
 a pesar dels enfermers
 lo procura dexondir³⁰.

Es tracta, així, de temes parells als de les relacions, els avisos i les notícies compostes durant la guerra, tot i que es presenten amb una estètica literària determinada —en vers, amb rimes que faciliten la memorització i la cantarella. Sigui en prosa, sigui en vers, l'objectiu és compartit: crear, entre els grups populars i pagesos de la societat catalana, un estat d'opinió favorable a les accions seguides per la classe política dirigent³¹.

D'altra banda, a més de fer-ho contra el govern reial, els versos d'aquest corpus literari carreguen contra els soldats reials, els terços. El camp català havia patit els allotjaments de les tropes des de principis de segle³², per la qual cosa els habitants d'aquestes poblacions, després dels llargs anys de convivència amb els militars, assimilaven la figura del soldat amb una esbiaixada idea sobre els castellans.

30. *Sàtira*, BUB, ms. 211, f. 235, i BC, ms. 2072, p. 180. Publicat per J. COROLEU. *Clarís y son temps...*, p. 163-164.

31. Sobre la publicística produïda durant la Guerra dels Segadors, vegeu H. ETTINGHAUSEN (1993). *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, (4 vols.). Barcelona: Curial; A. SIMON I TARRÉS (1992). «La imatge de Castella en Catalunya. Guerra de propaganda durante la revuelta de 1640», *Historia* 16, 193, p. 91-102.

32. Per a la cronologia dels allotjaments de les tropes reials a Catalunya, vegeu J. ABAD (2003). *La vila de Sabadell davant la Guerra Patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*. Sabadell: Arxiu Històric de Sabadell, p. 45-107.

D'aquesta manera, és natural que les crítiques presents en aquestes produccions contra els exèrcits reials aviat derivessin en formes que transmetien una imatge molt negativa dels «castellans», ja que els presentava com a enemics contra els quals s'havia de lluitar per tal de defensar les constitucions del Principat. Per exemple, el plec solt poètic *Carta que ha enviada la vila de Perpinyà a Catalunya, ahont va contant totas sas desdichas* dona exemple sobre aquesta denominació genèrica de «castellans» aplicada als soldats del rei:

Antes bé de massa cel
 Me fou perduda, y acabada
 Acullint als soldats del Rey,
 Que-m han tota despullada.
 [...]
 Ells han tingut la paga
 De haver fet tal desbarat,
 Puix los mateixos Castellans
 Als demás han degollat³³.

En aquest sentit, a mesura que avança la guerra i l'aliança de Catalunya amb França converteix la Monarquia Hispànica en enemic declarat, les composicions poètiques catalanes esdevenen narracions d'encontres bèl·lics en els quals l'exèrcit catalanofrancès hi surt guanyador. Així, la força de les victòries justifica i dona vigor a l'adhesió al monarca francès, de la mateixa manera que l'argument religiós. D'ençà el sacrilegi dels terços a l'església de Riudarenes —el 3 de maig de 1640—, i el triomf catalanofrancès a la batalla de Montjuïc del 26 de gener de 1641, la publicística catalana destacà el caràcter sacríleg dels soldats castellans, així com el suport diví als catalans en la guerra contra un rei que havia donat suport a l'heretgia de les seves tropes. Els plecs poètics catalans de la guerra també recolliren els esdeveniments de Riudarenes i la defensa de la religió per part dels catalans, com a *Clarí de veritats, valentia catalana, derrota de castellans alumbrats, retiro y galliner de Madrit, gall y flor de lli de França*, on s'afirma:

Que quant governà Coloma,
 quant Cardona no ignorava,
 lo sacrilegi cruel,
 y fetas tan inhumanas.
 Y en lloch de remediar
 nostras rahons ofuscava,
 dient-se públicament
 en Madrit, que Cathalana.
 Nació aplicà lo foch
 a la Custòdia Sagrada,
 confessant Molas que fou
 de sos soldats abressada.
 [...]

33. *Carta que ha enviada la vila de Perpinyà a Catalunya, ahont va contant totas sas desdichas*, Jaume Romeu, Barcelona, 1641 (B.C., F. Bon. 105).

No obstant Déu omnipotent,
y la gloriosa Eulària,
y los Sants que estimes tant,
te seran en bona guarda.

[...]

Tots te guardaran de mal
y a nosaltres de las garras
del gran lleó castellà
y al gall doni Déu la gràcia³⁴.

I als versos *Resposta que fa Cataluña a una carta que li ha enviada la vila de Perpiñà, ab la qual plora sas desdichas pateix en recompensa de innumerables servicis*, es titllen els castellans de «sacrílegs i inhumans». A la vegada, es presenten com a còmplices de l'heretgia el comte-duc i el protonotari, i al monarca se l'acusa de desídia per haver-los delegat el seu poder.

Ma ventura és estada
que no-m emprenien sola
que de la Iglesia sagrada
volien no-y restàs cosa.
Esta es cosa averiguada
que prendre les armes ma gent,
no foren mas bofetadas
sinó per lo sant Sacrament.

[...]

Vols veurer si és del cel
l'elecció que d'ell ha feta
sant Narcís los feya infels
quant Castella era perfecta.
Però ara que ha pervertit
y han cremat los sacraris,
y en castigar són únics
lo Duch y Protonotari.
Y lo Rey tan adormit
me han acusat tals desvaris,
estos tres que antes t'he dit,
que per señors m'eren cossaris³⁵.

Finalment, la *Cançó de la Victòria de Montjuïc al to del faralarala* presenta, a manera de relació versificada, els motius pels quals s'havia declarat la guerra entre Catalunya i el seu rei, i narra els principals esdeveniments del conflicte fins a la batalla de Montjuïc.

34. *Clarí de veritats, valentia catalana, derrota de castellans alubrads, retiro y galliner de Madrit, gall y flor de lliri de França*, Gabriel Nogués, Barcelona, 1641 (B.C., F. Bon. 7625).

35. *Resposta que fa Cataluña a una carta que li ha enviada la vila de Perpiñà, ab la qual plora sas desdichas pateix en recompensa de innumerables servicis*, Jaume Matevat, Barcelona, 1641 (B.C., F. Bon. 6153).

Per tot lo món se conta
 y és molta veritat
 y és cert que-l Rey de España, farara
 ha viscut engañat, lum fa la la larara,
 Perquè tots sos Ministres
 l'han mal aconsellat
 subjectàs Cataluña, lararà
 ab gran riguritat, &c.
 Lo Marquès de los Véles
 ab gran rigor és entrat,
 cremant los llochs y vilas
 fent-hi molta maldat.
 Lo pendrer a Tortosa
 molt poc vos ha costat
 no-s estat molt rendira
 perquè ells se sont donats.
 Dels de Cambrils me pesa
 vist vostras crueltats,
 que a bona estil de guerra
 tots los heu degollats.
 Cinch dies pelearen
 com a valents soldats,
 preguem tots a Maria
 que-ls perdon sos pecats.
 Brivons de Tarragona
 ara sou molt honrats,
 esperau tots lo premi
 dels sis Arcebisbats.
 Ni a Martorell tincheras
 no-ns han aprofitat,
 perquè-l Marquès n'estava
 de alguns molt confiat,
 De entrar en Barcelona
 ab exèrcit format
 més lo Francès tenia
 Monjuich avisat.
 Dissabte antes del día
 alarma aven tocat,
 per pendre la montaña,
 ab gran riguritat.
 De Creus de Santiago
 lo Rey vos ha premiat
 molts lo tribut dexareu
 en aquesta Ciutat.
 Lo fill de Torracusa
 gran llàstima és estat
 que-ls braços de son pare
 vol Déu que haja finat.

Dolça prenda li deya
 lo que més me ha pesat,
 que a tal injusta guerra
 vos sol ho hajau pagat
 Que-s dichosa la terra
 que sempre ha defensat
 a sos bons privilegis fararà
 conserve llibertat, &c.
 Lo un Marquès y l'altre
 retiran anujats,
 ay mal consell de España
 en que-ns han aportat.
 Santa Eulàlia gloriosa
 sempre von sou burlats,
 que-s linda bugadera
 que amolts vos ha rentats.
 Diu que-u tingut ventura
 quant vos sou retirats,
 que ab lo sol que tenia
 bé-us auria axugats.
 Profasons li han votadas
 ab gran solemnitats
 no estaran per banderas
 los senyors Deputats.
 Animo os suplich donas
 qu'estich molt confiat
 si-ls Castellans tornavan
 de la vostra bondat.
 Portareu com a hòmens
 las armas al costat
 no vulla-u ser covardas
 ara que-u començat.
 També algunas senyoras
 que ab gran necessitat
 per pendre la ferritxa
 a Puigcerdà han pujat.
 Los guardinfants són causa
 que no ni hagué cap,
 lo día de la pelea,
 que haurian ocupat.
 Molts ne són tornadas
 que han cobrat sanitat
 que si color tenia
 las sanch se han refescat.
 Santa Eulàlia y Madrona
 y-ls sants del Principat,
 nos vullan dar victòria
 a la necessitat³⁶.

36. *Romance de la Victoria que se alcanzó en Monjuique, contra el ejército de los Castellanos a 26 de Enero de 1641. También hi ha altra cançó de la Victòria de Monjuich al to del faralarala, Jaume Matevat, Barcelona, 1641. El text transcrit correspon a la cançó íntegra al to del faralarala. Hem cons-*

En la composició es destaca el mal govern dels ministres reials, els quals han tingut enganyat el rei, i les matances de l'exèrcit del marquès de los Vélez a les poblacions de Cambrils, Tarragona o Martorell. Tals accions desmesurades han «propiciat» l'ajuda divina a les tropes catalanofranceses durant la batalla de Montjuïc. D'altra banda, els castellans hi són representats com a poble enemic contra el qual no resta més que fer la guerra.

Aquest és el to comú en les diverses composicions poètiques catalanes que s'anaren generant als primers anys de la guerra, justament durant els moments de més tensió bèl·lica. Tanmateix, a partir de 1643, aquesta producció anà disminuint de manera paral·lela a la de fullets publicístics catalans adreçats a la població del Principat. Les causes, com en el cas dels pamflets, s'haurien de buscar entre la davallada de victòries de les tropes catalanofranceses i el desencís envers l'aliança amb França³⁷.

Els plecs poètics catalans sorgits en el si de la Guerra de Separació representen un exemple de literatura originada a causa d'una situació politico-social ben concreta. Es tracta d'una producció dirigida als grups populars i pagesos de la societat catalana, però que fou elaborada per intel·lectuals que es posicionaren al costat de la classe política que dirigí la revolució. Els seus objectius, a més de publicitar els principals esdeveniments de l'encontre militar, passen per la crítica política i la deslegitimació de la figura de Felip IV com a sobirà dels catalans. Alhora, els soldats castellans són presentats com a cruels i heretges, en clara contraposició amb el poble català, qui rep el suport diví en llur defensa de les constitucions del Principat. Tot plegat amb la voluntat de moure les consciències dels destinataris als quals es dirigeix, guanyar adhesions i incentivar certes consideracions identitàries.

4. El teatre i les visions de l'altre: tòpics i identitats

Paral·lelament a les produccions poètiques catalanes de la Guerra dels Segadors, el teatre es revela també com a configurador de visions i concepcions entre pobles. A la península Ibèrica, el teatre del Segle d'Or de les lletres castellanes, la *comedia nueva*, es va convertir en una reeixida forma, tant literària com comercial, ja que «va atraure públic de tota condició social»³⁸. A més, el teatre comercial espanyol va esdevenir difusor de determinades ideologies i visions, justament per la seva voluntat de dirigir-se a amplis sectors de la població³⁹.

tatat que aquest fullet és idèntic al que porta per títol «Romance de la Victoria que tuvieron los catalanes i franceses al Monte de Monjuich contra el ejército de los Castellanos. También hi ha altra cançó de la victòria de Monjuich al to del tararala», Jaume Matevat, Barcelona, 1641. Remarquem que tots dos van ser confeccionats en la impremta de Jaume Matevat.

37. A. SIMON I TARRÉS. «La imagen de Castilla en Cataluña...», p. 97.

38. A. SIMON I TARRÉS. *Construccions polítiques...*, p. 111. Sobre les circumstàncies que propiciaren l'auge de la *comedia nueva*, vegeu C. SANZ AYÁN (1999). «Felipe II y los orígenes del teatro barroco», *Cuadernos de Historia Moderna*, 23, p. 47-78.

39. Antoni Simon i Tarrés ha analitzat, mitjançant textos de Cervantes o de Lope de Vega, com «l'emergent idea de pàtria espanyola, formulada per la *intelligensia* cortesana [...], va trobar en el teatre del Segle d'Or el vehicle més propici per a la seva difusió». *Construccions polítiques...*, p. 111. Per aprofundir temes com ara l'organització i la reglamentació de l'espectacle teatral, vegeu J. M. Díez Borque (1978). *Sociedad y teatro en la España de Lope de Vega*. Barcelona: Antoni Bosch.

Entre la producció teatral dels dramaturgs castellans del Segle d'Or, aquelles peces ambientades a Catalunya, o aquelles on apareixen personatges catalans, van contribuir a difondre una determinada imatge de la realitat catalana entre els receptors d'aquestes obres. El bandolerisme esdevé un dels principals *leit-motifs* pel que fa a la representació del Principat en aquestes obres i, per assimilació, els catalans sovint hi són presentats amb les característiques dels bandolers: gent violenta i eixuta, tot i que se'n reconeix la noblesa i llur defensa a ultrança de l'honor. Així ho sintetitza Pedro Calderón de la Barca (1600-1681) a *El pintor de su deshonra* (c. 1648), quan el personatge de Fabio afirma sobre Catalunya:

Y es de suerte
que con ser tan belicosa
nación esta y tan celosa,
no ha sucedido una muerte⁴⁰.

I no es casual que Lope de Vega (1562-1635) compongués una comèdia intitolada *El catalán valeroso* —o *El gallardo catalán*— (escrita abans de 1604), basada en la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, la qual va ser defensada pel comte de Barcelona davant l'acusació d'adulteri. En un moment donat, el cavaller Rocabrúna es dirigeix al comte Ramon, i li recorda la seva valentia i les victòries aconseguides al camp de batalla:

Tente, señor, tente: para,
advierte, escucha. ¿Qué es esto?
¿Tu tienes sangre Moncada?
¿Eres tu aquél que en el mundo
por tantas hazañas llaman
el catalán valeroso?
¿Eres de quién tiembla el Asia?
¿Eres el que tantas veces
venciste tantas batallas,
que te llama el africano,
el Julio César de España?⁴¹.

Pel que fa al bandolerisme, ja Miguel de Cervantes (1547-1616) havia recollit el fenomen en algunes de les seves obres, com ara, per exemple, a la novel·la pastoril *La Galatea* (1585), on apareix un episodi amb un grup de bandolers catalans dirigits per un bandoler cavaller o bandoler noble, qui posa pau entre els homes i és just en les seves accions. També, en una de les *Novelas ejemplares* (1613), *La gitana*, es troba de nou la figura del bandoler honrat, d'origen noble. Fins i tot la simpatia de Cervantes pel personatge del bandoler noble i honrat, obligat per les circumstàncies —normalment per un motiu d'honor—, arriba al punt d'incloure

40. P. CALDERÓN DE LA BARCA. *Comedia famosa: El pintor de su deshonra*, s.n., s.l., s.a, Jornada Segunda.

41. LOPE DE VEGA (1610). «El gallardo catalán», a *Segunda parte de las Comedias de Lope de Vega Carpio*. Madrid: Alonso Martín, f. 86v.

en el seu entremès *La cueva de Salamanca* (1615), una breu referència a Perot Roca Guinarda. En realitat, l'autor veu en els catalans l'essència de l'honor cavalleresc, per la qual cosa considera el bandolerisme com un excés gairebé inevitable en la defensa d'aquest honor. Així, a la segona part del *Quijote* (1615), al capítol LX, de camí a Barcelona, el cavaller i el seu escuder tenen una trobada amb un grup de bandolers, el capità dels quals resulta ser de nou Perot Roca Guinarda, qui s'apropa a Don Quijote i li diu: «No estéis tan triste buen hombre, porque no habéis caído en las manos de algún cruel Osiris, sino en las de Roque Guinart, que tiene más de compasivas, que de rigurosas». A això, contesta l'*hidalgo*: «No es mi tristeza —respondió Don Quijote— haber caído en tu poder, oh valeroso Roque (de cuya fama no hay límites en la tierra que la encierren)». I, en referència a Perot, l'autor l'eximeix de les barbaritats comeses pels bandolers comuns afirmant: «Viva Roque Guinart muchos años, a pesar de los *lladres*, que su perdición procuran»⁴².

Altres autors castellans també recullen el fenomen del bandolerisme i el relacionen amb el caràcter i el territori català, com ara Tirso de Molina (1584-1648), qui, a *Deleitar aprovechando* (1635), presenta *El bandolero*, relat basat en la llegenda de Pere Armengol⁴³. Hi apareixen tots els estereotips dels catalans: valor, honor, justícia, però també violència, còlera, gelosia, rudesa i aspror de la gent i del paisatge. De totes maneres, la visió de conjunt és més positiva que no pas en la seva obra anterior, *Cigarrales de Toledo* (1621), on els bandolers són caracteritzats amb més cruessa:

A la media noche entraron en la venta, de tropel, hasta cincuenta bandoleros, cuyo caudillo era un caballero catalán, que como es costumbre en aquel Principado, había librado la venganza de sus agravios, contra otro más poderoso que él, en las armas de aquella gente perdida, pagándoles el sueldo, a costa de los desapercibidos caminantes, y señalando sus alojamientos por aquellas ocasionadas asperezas, tan caras para inocentes peregrinos. La grita con que embistieron la solitaria venta fue tal, que juntándosele el ruido de algunos arcabuces, que dispararon, y muchos pedreñales, parecía acometimiento de algún formado ejército⁴⁴.

Aquí s'ofereix una imatge molt violenta dels bandolers catalans, potser una de les descripcions més ferotges de la literatura castellana del Segle d'Or. Tenint en compte que Tirso de Molina, mercedari, va viure a Catalunya entre 1632 i 1639, segurament aquesta imatge no estaria gaire allunyada de la realitat, contràriament a la visió més amable transmesa per Cervantes. I justament és aquesta imatge més agradable, fins i tot bucòlica, la tònica general a les comèdies castellanes, on es presenta el personatge del bandoler noble caigut en desgràcia per una qüestió d'honor i al qual el destí no ha donat més alternativa que convertir-se en bandoler. Com a contrapunt a aquesta figura refinada, de nobles sentiments, apareixen els altres bandolers de la seva «cuadrilla», homes aspres, sense moral ni honor. El paradig-

42. Miguel de CERVANTES Y SAAVEDRA (1672). *Vida y Hechos del Ingenioso Cavallero Don Quijote de la Mancha, Parte Segunda*. Ambers: Gerónimo y Juan Bautista Verdussen, f. 527v.-528r.

43. TIRSO DE MOLINA (1635). *Deleitar aprovechando*. Madrid: Imprenta Real, f. 189r.-306r.

44. TIRSO DE MOLINA (1631). *Cigarrales de Toledo*. Barcelona: Jerónimo Margarit, f. 240r.

ma d'aquesta imatge es troba en la comèdia d'Antonio Coello (1611-1652), Francisco de Rojas (1607-1648) i Luis Vélez de Guevara (1579-1644), *El catalán Serrallonga* (1636), que recull i modifica el mite del bandoler Joan Sala, *Serrallonga*⁴⁵. A l'obra, Joan Sala apareix caracteritzat com a noble i nyerro, mentre que la seva estimada —«doña Juana»— pertany a una família cadella. El rival més gran de Serrallonga és justament el germà de la Joana, amb la qual cosa s'hi barregen les disputes de caràcter politicoideològic amb la trama amorosa, molt a gust dels espectadors d'aquestes comèdies. Tanmateix, el personatge de Serrallonga construït per Coello, Rojas i Vélez és un home noble captiu de les seves passions i que finalment s'entrega a la justícia en un acte d'amor i respecte al seu pare, imatge ben distinta de com fou en realitat el bandoler⁴⁶. D'altra banda, el text conté alguns dels tòpics que el teatre castellà aplicava a Catalunya i la seva gent, essencialment el caràcter català i la defensa de l'honor, però també les festes del Carnestoltes barceloní amb l'escenificació d'un ball, la cançó del qual barreja català i castellà⁴⁷:

Músico. En el postrero día,
que le permite al tiempo el alegría,
cuando ufana corona
de belleza sus calles Barcelona,
y en vistosos Pensiles
Marzo se vuelve ejército de Abriles,
entre dulces contiendas,
haciendo estaba amor Carnestolendas:
arrímese la lengua Castellana,
que alarde quiere hacer la Catalana.

Cantan dos mujeres.

1. Què ha de fer una dona,
que no te dinés?
2. Que si és molt hermosa
fer-lo perquè y-és.
1. Ay, ay, qué dolor
que tiene al cor.

Todas.

1. Y de qué?
Esperau, y lo diré:
De ver una Juaneta,
que és bonita, y discreta
y sin dinés

45. A. COELLO, F. de ROJAS, L. VÉLEZ DE GUEVARA (1636). *El catalán Serrallonga. A: Parte treinta, de comedias famosas de varios autores*. Saragossa: Hospital Real y General de Nuestra Señora de Gracia.
46. Sobre la figura de Serrallonga en la literatura, vegeu J. FUSTER (1991). *El mite literari de Serrallonga*. Barcelona: Edicions 62.
47. Sembla que aquests versos, catalanitzats i adaptats al pas del temps, es ballaven als segles XVIII i XIX per terres del Rosselló i del Conflent. Vegeu E. PRAT i P. VILA (2000). «Una versió desconeguda del Ball d'en Serrallonga». A: *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (vol. III). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 218-219.

- para comprar un gipó
con buen passaman d'or
en Barcelona.
- Las dos.* Dineros, y más dineros
en cualquier lengua son buenos.
- I.* Pues de los míos dirán
los del barrio cortesano,
que los guardo en Castellano,
los niego en Catalán⁴⁸.

Les festes del Carnestoltes tipifiquen Barcelona i, per extensió, Catalunya. Així, a *El pintor de su deshonra*, de Calderón de la Barca, de nou es troba una escena de les festes amb uns versos en català:

- Mujer 1.* Veniu las miñonas,
a baylar al Clos,
tararera,
que en las Carnestolendas
se disfraz Amor,
tararera.
- Hombre 1.* Veniu los fadrines,
al Clos a baylar,
tararera,
que en las Carnestolendas
Amor se disfraz,
tararera⁴⁹.

També, a la novel·la picaresca *Lazarillo de Manzanares*, de Juan Cortés de Tolosa (nascut el 1590), es descriuen les celebracions amb profusió de detalls:

De sus fiestas te diré, o no te diré nada, ¿nunca oíste decir las Carnestolendas de Barcelona? Mas porque sepas dellas algo digo, que desde Navidad empiezan. Allí los caballeros muestran que son tan hábiles para las burlas, cuanto determinados para las veras: salen los que te he dicho, y las demás gentes ordinaria que dello gusta, de mascara con diversidad de invenciones, cual saca tres, o cuatro carros, que parecen los del Sol con diferentes músicas, y graciosas apariencias, cual a caballo vestido de moro, con costosas, y nunca vistas invenciones, tirano de las voluntades que le miran, cual vestido de viejo, reprimiendo los bríos de mozo, acompaña cuatro, o seis damas, y a cada una dellas cuarenta corazones. Éstas van más de ordinario en coche, y sin más invención que una máscara margenada del mismo rostro, pero muy bizarras. Otras veces van a pie, y entonces se goza mejor de su mucho entendimiento, porque llegándose a ellas se les puede decir los que cada uno gustase, como sea honesto a que ellas responden con agudeza.

A la noche hay sarao en diversas partes: los señores en la casa de uno dellos, los que no lo son en otra de otro [...]. Puestos pues en la sala viene una copia de menes-

48. A. COELLO, F. de ROJAS, L. VÉLEZ DE GUEVARA. *El catalán Serrallonga...*, f. 479r.

49. P. CALDERÓN DE LA BARCA. *Comedia famosa: El pintor de su deshonra...*, Jornada Segunda.

triles, y otros instrumentos, y todos juntos empiezan el sarao, danzando después dos, o cuatro solos, galán, y dama [...]. Las invenciones de los tocados, la cantidad de diamantes, y otras joyas, con ser tanto, y tan rico no llega a la excelencia del arte con que está puesto⁵⁰.

Segons aquesta descripció, el carnestoltes barceloní era un esdeveniment que bé devia impressionar els visitants de la ciutat, i com a tal fou recollit en escrits de distinta naturalesa. Així, en un text pretesament àulic i de mera relació d'un viatge reial, com és el *Viaje del Infante Cardenal don Fernando de Austria*, escrit pel secretari reial Diego de Aedo y Gallart, es dona notícia sobre aquestes festes i la bona impressió que en va tenir el rei Felip IV:

Su Alteza vio algunos saraos en Barcelona de rebozo y muy entretenidas y lucidas Carnestolendas, que las hacen en esta ciudad con grandes y no crebles ventajas, entre otras fiestas vio un torneo de a pie en el Borne, y un muy real y grandioso sarao en casa del Duque de Cardona, que comenzó con una danza de doce enmascarados, que los más de ellos eran títulos catalanes ricamente vestidos. Tras eso siguió el sarao, al cual asistía grandísima cantidad de damas espléndidamente adornadas; luego se hizo una comedia, y tras ella un torneo de a pie de doce caballeros con vistosas y galanas libreas⁵¹.

De manera relacionada amb la fama del Carnestoltes, apareix un altre dels tòpics sobre Catalunya presents en aquestes obres: el de Barcelona com a ciutat rica i pròspera. A *Las dos doncellas*, una de les *Novelas ejemplares* de Miguel de Cervantes, s'afirma sobre la Ciutat Comtal:

Con todo esto no se descuidaron de darse priesa de modo que llegaron a Barcelona poco antes que el sol se pusiese. Admiroles el hermoso sitio de la ciudad, y la estimaron por flor de las bellas ciudades del mundo, honra de España, temor y espanto de los circunvecinos y apartados enemigos, regalo y delicia de sus moradores, amparo de los extranjeros, escuela de la caballería, ejemplo de lealtad, y satisfacción de todo aquello que de una grande, famosa, rica, y bien fundada ciudad puede pedir un discreto y curioso deseo⁵².

I elogis gairebé calcats a aquests apareixen posteriorment a la segona part del *Quixot*, concretament al capítol LXXII, on l'*hidalgo* atribueix a la ciutat els qualificatius d'«archivo de la cortesía, albergue de los extranjeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos, correspondencia grata de firmes amistades, y en sitio y belleza única».

50. J. CORTÉS DE TOLOSA (1620). *El Lazarillo del Manzanares, con otras cinco novelas*. Madrid: Viuda de Alonso Martín, capítol IX.
51. D. de AEDO Y GALLART (1635). *Viaje del Infante Cardenal don Fernando de Austria, desde 12 de abril 1632 que salió de Madrid con su Majestad D. Felipe IV su hermano para la ciudad de Barcelona, hasta 4 de Noviembre de 1634, que entró en la de Bruselas*. Anvers: Juan Criobant, capítol III.
52. M. de CERVANTES Y SAAVEDRA (1614). *Novelas Ejemplares*. Madrid: Juan de la Cuesta, f. 173v.-174r.

De manera més vaga, sense la profunditat de les paraules de Cervantes, les comèdies del Segle d'Or de les lletres castellanques demostren respecte i admiració envers Barcelona, destacant-la com a ciutat il·lustre i noble. Així ho reflecteixen obres com *La gran comedia de la vida, y muerte de Santa Madrona, intitulada la Viuda Tirana, y conquista de Barcelona* (1638), suposadament de Francisco Toribio Jiménez, o *Lances de amor y de fortuna* (publicada el 1652, però representada uns quants anys abans), de Calderón de la Barca. En aquesta darrera, el personatge de Rugero afirma:

En la ilustre Barcelona,
a cuyo altivo dosel
el mar con rizas
espumas
argenta el sagrado pie,
nací noble, que en un hombre
la dicha primera es.

I en un altre, Aurora, declara:

Viva en Barcelona altiva,
teniendo en ella igual parte,
porque entre el Amor, y Marte,
muera Marte, y Amor viva⁵³.

En realitat, els dos enclavaments geogràfics catalans que es reconeixen habitualment en les comèdies castellanques ambientades a Catalunya són Barcelona i Montserrat. Barcelona, sovint com a sinònim del conjunt del Principat, i Montserrat com a muntanya màgica i indret de pelegrinatge. Amb la serra com a escenari, diverses obres recullen la llegenda de Joan Garí (o Garín), l'eremita que descobrí la Verge de Montserrat en una cova, com *La Estrella de Monserrate*, de Cristóbal de Morales, o *Los desdichados dichosos*, de Calderón de la Barca, que representa la segona part del text de Morales⁵⁴.

De fet, Calderón de la Barca va formar part de l'exèrcit dirigit pel marquès de los Vélez contra Catalunya la tardor de 1640 i va restar a la companyia catalana fins al 1642. Aquesta situació personal es reflecteix, si més no, en la incorporació en les seves obres d'alguns mots en català, tot i que un pèl macarrònic, així com en un coneixement una mica més profund sobre els llocs catalans que cita⁵⁵. De manera general, però, el coneixement del Principat per part dels dramaturgs castellanques que hi situen llurs comèdies és molt vague, les localitzacions només solen

53. Fragments de P. CALDERÓN DE LA BARCA (1652). *Lances de amor y de fortuna*. A: *Doce comedias, las más grandiosas que hasta ahora han salido, de los mejores y más insígnies poetas: cuarta parte*. Lisboa: José Leite Pereira.

54. Totes dues obres apareixen al volum *Comedias nuevas escogidas de los mejores ingenios de España: duodécima parte*. Madrid: Andrés García de la Iglesia, 1658.

55. M. de MONTOLIU i J. M. CASAS. *Cervantes y sus elogios...*, p. 65.

indicar el nom —Barcelona en la majoria dels casos— i es recorre als tòpics habituals sobre Catalunya i la seva gent. Es tracta, així, d'una visió molt estereotipada i, alhora, força positiva, sense al·lusions a les tensions entre la Monarquia i les institucions catalanes o a la Guerra dels Segadors.

Per contra, a Catalunya, durant la guerra, aparegué l'obra *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuich* (1641), escrita segons els paràmetres formals de la *comedia nueva* —text en vers i organitzat en tres actes— i en llengua castellana, tot i que certs personatges s'expressen tan sols en català, com ara la criada Aminta⁵⁶. D'autoria anònima, s'hauria tractat, però, d'un català «ben afecte» a la Revolució de 1640, ja que el text presenta de manera molt crítica els abusos comesos per les tropes dirigides pel marquès de los Vélez sobre poblacions com ara Cambrils o Tarragona i retrata la derrota de l'exèrcit castellà a la batalla de Montjuïc el dia 26 de gener de 1641. En paraules d'Albert Rossich, aquesta comèdia, «obeeix al desig d'encendre els ànims dels catalans durant la guerra contra Castella. [...] L'autor utilitza generalment el castellà i, d'altra banda, no confia d'entrada en la representació; tot i això, creu que seria bo que la seva obra s'escenifiqués, perquè reforçaria la motivació bèl·lica dels catalans»⁵⁷.

Del text, en són significatius molts dels missatges, però en destaca la manifestació de l'odi ferotge dels castellans contra els catalans en boca del marquès de los Vélez —descendent de catalans—, qui, en dirigir-se a les seves tropes durant el setge de Cambrils, afirma:

Calle el sonoro parche, y haced alto / soldados fuertes, gloria de Castilla, / pues con vuestro valor, que aquí no exalto, / y a su arrogancia Cataluña humilla, / entrad, robad, dad saco, que al assalto / de Barcelona, sola la cuchilla, / y el fuego abrasador vengará agravios / callar y obrar es de valientes sabios. [...] Quien delinquiere por su mala suerte / (o cuánto horror en este pecho encierro!) / contra mi Rey, no ha de buscar clemencia, / que de muerte le firmo la sentencia [...] Ya sabeys que al Guzmán, al de Olivares / hacéys en esto grato sacrificio / a quién esta nación da mil pesares, / sin razón, sin consejo, y sin juicio; / todos quantos, pues, son a sus Altares / degollados sabrán que fue gran vicio / resistir voluntades soberanas, / principalmente las que son Guzmanas. [...] Batid la estrada, ved si alguno alcança / impedir la empedada batería; / ea fuertes leones, la vengança / compita con vuestra alta valentía, / que no quede desta villa semejança, / no aya más Cataluña, Patria mía / fue, pero siendo al gran Felipe ingrata traydor será quien defenderla trata»⁵⁸.

En aquests fragments, apareixen bona part dels tòpics amb els quals la publicística i la literatura de to popular catalanes de la Guerra de Separació presenta els

56. *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuich*. Barcelona: Jaume Romeu, 1641.

57. A. ROSSICH, «Teatre barroco». A: A. ROSSICH, A. SERRÀ i P. VALSALOBRE (a cura de) (2001). *El teatre català dels orígens al segle XVIII. Actes del II Col·loqui Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: «Teatre català antic»*. Girona, del 6 al 9 de juliol de 1998. Kassel: Universitat de Girona-Institut de Llengua i Cultura Catalanes-Reichenberger, p. 72.

58. *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña...* Acte I, escena primera.

soldats castellans: arrogants, violents, lladres. Ahora, s'hi planteja el motiu que originà la campanya de les tropes reials contra Catalunya: l'oposició de les institucions catalanes a la política homogeneïtzadora del comte-duc d'Olivares, la qual cosa suposa una rebel·lió frontal contra el monarca i justifica, al seu torn, l'acció bèl·lica contra el Principat. L'objectiu final de la campanya dirigida pel marquès de los Vélez és la conquesta de Barcelona, a fi de subjugar les institucions catalanes i anorrear per la força el sistema jurídicopolític propi de Catalunya. El xoc identitari és evident: castellans contra catalans o, més ben dit, imposició de l'absolutisme contra defensa de les constitucions i els privilegis del Principat.

No sabem si l'obra s'arribà a representar —els indicis indicarien que no—, però el text degué ser conegut i llegit gràcies al manuscrit i a les dues impressions que se'n realitzaren⁵⁹. Independentment del seu grau de difusió, es tracta d'una comèdia que transmet una visió molt negativa dels castellans al Principat, atès que s'hi equiparen tots els castellans amb els cruels soldats que executaren les matances a Cambrils i Tarragona. Ahora, s'hi pretén legitimar l'aliança de Catalunya amb França mitjançant l'argument del dret a la defensa davant els invasors. Són, de nou, els mateixos temes presents en la publicística catalana de la Guerra de Separació i que apareixen també en sermons i memòries i diaris personals d'individus coetanis als esdeveniments de la Guerra dels Segadors⁶⁰.

Després del conflicte bèl·lic, de la «guerra de papers» i de l'exacerbació d'odis i animadversions entre catalans i castellans, la capitulació de Barcelona el 1652 representa un punt d'inflexió en les relacions «oficials» entre Catalunya i la Monarquia hispànica. A partir d'aquest moment, tot i que la guerra entre França i la Monarquia hispànica continuà, les institucions catalanes i la cort de Madrid volgueren transmetre una imatge d'entesa cordial, de retorn de Catalunya a Espanya, mare de nacions i comprensiva amb tots els seus fills. Així ho demostra la publicística oficial catalana, bandejant els anteriors qualificatius d'enemics i heretges envers els castellans i defensant idees de reconciliació i amistat⁶¹. També, des dels cercles intel·lectuals castellans i com a reflex d'aquesta voluntat, apareix l'obra de teatre *El desdén, con el desdén*, composta per Agustín Moreto (1618-1669) en un moment no anterior a 1652 ni posterior a 1654. En realitat, es tracta d'una obra de temàtica amorosa (una dona que fa el propòsit d'odiar els homes i tres homes que la pretenen), de la qual ens interessa la localització de la trama. Moreto situa els esdeveniments a Barcelona, en el marc del carnestoltes —de nou, els tòpics sobre Catalunya habituals en les comèdies castellanques del Segle d'Or—, i en un temps imprecís entre els segles XII i XIII, època en què eren vigents els títols nobiliaris dels personatges⁶². Enrico di Pastena, recollint la tesi de Francisco Rico, defensa que

59. A. ROSSICH. «Teatre barroc...», p. 58 i 72. Una versió manuscrita de l'obra es conserva al manuscrit B-150 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

60. Vegeu A. SIMON I TARRÉS (2003). *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Curial.

61. Vegeu J. BURGOS i M. PEÑA (1984). «Aportaciones sobre el enfrentamiento ideológico entre Castilla y Cataluña en el s. XVII. (La publicística catalana)». *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. II, p. 561-563.

62. Vegeu E. di PASTENA (1999). «Prólogo». A: A. MORETO, *El desdén, con el desdén*. Barcelona: Crítica, p. LIX-LX.

el fet de situar a la ciutat comtal una comèdia escrita després de 1652 no fou gratuït, ja que, en realitat, Moreto estaria al·ludint al retorn de Catalunya a la Monarquia hispànica i a la finalització de la guerra —el carnestoltes representaria la celebració per la pau i la tornada a un temps anterior d'estabilitat entre el Principat i la corona⁶³. «La Barcelona risueña que Moreto retrata en *El desdén* podría no ser ajena a este clima de recuperada unidad, tal como se vivía, claro está, en el centro del territorio peninsular. Ni que decir tiene que la imagen propuesta no era del todo verídica, pues la comedia como género se propone fines muy distintos al mero reflejo de vivencias históricas»⁶⁴.

Alhora, existeix una lloa d'autoria anònima en llengua catalana, titulada *Loa per la comèdia d'«El desdeny ab lo desdeny»*, i conservada en un manuscrit rossellonès entre altres composicions d'autors rossellonessos⁶⁵. Segons Albert Rossich, es tractaria d'una lloa escrita per presentar la representació de l'obra de Moreto. La comèdia, al seu torn, i seguint Francisco Rico, hauria estat creada per a ésser representada en una residència privada, potser un palau⁶⁶, la qual cosa porta Rossich a formular la hipòtesi d'una escenificació d'*El desdén*, con *el desdén* en una casa senyorial de Barcelona, tenint en compte els personatges i la localització de l'obra. A la vegada, pel fet d'haver trobat la lloa en un manuscrit rossellonès, Rossich defensa que la comèdia es podria haver representat a Perpinyà entre els exiliats catalans «nostàlgics»⁶⁷. Tanmateix, a falta de testimonis documentals, en aquesta qüestió tan sols ens podem moure en el terreny de l'especulació. Certament, l'obra es podria haver escenificat a Barcelona en un temps no gaire llunyà a la seva escriptura, i més tenint en compte el missatge de celebració que conté pel retrobament entre Catalunya i la Monarquia hispànica després de la Guerra de Separació. D'aquesta manera, Moreto, amb *El desdén*, con *el desdén*, s'hauria convertit en la veu d'una *intelligensia* cortesana que buscaria transmetre una visió cordial de les relacions entre el Principat i la Monarquia, ben allunyada de la dels sagnants anys de guerra. Amb tot, però, la hipòtesi de la representació privada a Perpinyà d'una obra que festeja la reincorporació del Principat a la Corona hispànica, promoguda justament per exiliats catalans de la guerra, semblaria si més no sospitosa, tenint en compte l'opció profrancesa de personatges com ara els germans Fontanella, Francesc de Sagarra o Josep Margarit.

Sigui com sigui, la literatura se'ns presenta portadora d'ideologia i conformadora de visions mútues entre pobles. En aquests cas, el teatre del Segle d'Or de les lletres castellanes recull i alhora conforma certs tòpics i determinades visions entre

63. *Ibidem*, p. LVI-LX; F. RICO (1971). «Introducción». A: A. MORETO. *El desdén, con el desdén*. Madrid: Castalia, p. 42.

64. E. di PASTENA. «Prólogo»..., p. LVII.

65. P. VILA (1989). «Loa per la comèdia del *Desdeny ab lo desdeny*». A: *Teatre català del Rosselló, segles XVII-XIX* (vol. I). Barcelona: Curial, p. 125-145.

66. F. RICO. «Introducción...», p. 31.

67. A. ROSSICH (1991). «Resena de *Teatre català del Rosselló. Segles XVII-XIX* (vol. I)», *Els Marges*, 43, p. 105-107. L'autor conclou: «¿Què més natural que uns barcelonins nostàlgics —entre els quals no devien faltar Fontanella o els seus amics i familiars— reunits en la representació privada d'una obra com aquesta?» (p. 106).

Catalunya i Castella. En tant que es tracta d'una producció adreçada a tots els sectors de la societat, cal considerar el paper d'aquestes comèdies en la difusió dels estereotips més generals que s'aplicaven a Catalunya. La imatge del Principat continguda en aquestes produccions teatrals recull els principals tòpics catalans, com ara el bandolerisme i el caràcter de la gent, la ciutat de Barcelona i les festes del Carnestoltes, i la constatació que a Catalunya es parla una llengua diferent de la castellana. Es tracta d'una visió superficial i vaga, però aquesta fou la imatge catalana que una part important de la societat castellana del segle XVII, en tant que receptora d'aquestes comèdies, assumí i aplicà en llurs judicis de valor envers el Principat i la seva gent.

5. Conclusions

A l'hora d'analitzar les visions entre comunitats, així com les imatges estereotipades «dels altres», la literatura es revela com a font per determinar en quins contextos aquestes es van generar, amb quins objectius ho van fer, i també la manera com es van difondre i van ser assumides per la població. A la vegada, l'estudi de certes produccions literàries dóna notícia sobre les transformacions o substitucions d'aquestes imatges i quines foren les conjuntures polítiques i socials que ho determinaren. Tanmateix, cal abordar qualsevol investigació elaborada amb obres literàries des d'un punt de vista crític, tenint en compte la naturalesa de la font. Essencialment, tractant-se de «literatura de creació», és important conèixer el moment històric en el qual es generen, la filiació dels autors, llurs propòsits amb cada obra, els destinataris i les invencions o manipulacions contingudes en el text.

En el cas concret dels poemes catalans de la Guerra dels Segadors, es tracta d'una producció que, generada des dels cercles intel·lectuals i adreçada als grups pagesos i populars de la societat catalana, recull i difon els arguments de la publicística i de l'alt debat ideològic entre la Monarquia hispànica i les institucions catalanes. La crítica contra els ministres reials —essencialment Olivares i Villanueva— per mal govern i odi envers el Principat, així com el rebuig als soldats castellans i la defensa de l'aliança amb França, esdevenen els principals aspectes amb els quals aquestes formes poètiques pretenen influir en els sectors als quals es dirigeixen. L'estudi de diaris i memòries personals d'individus que visqueren la guerra ho demostra, alhora que ratifica que notícies, avisos, relacions, rondalles, cobles i versos gaudiren d'una elevada difusió entre la població i esdevingueren un dels principals mitjans d'informació i d'adoctrinament dels grups populars i pagesos⁶⁸.

D'altra banda, pel que fa a les visions mútues entre catalans i castellans, l'anàlisi de certes obres de teatre del Segle d'Or de les lletres castellanes proporciona informació sobre quins foren aquests tòpics durant el segle XVII. Sobre el Principat

68. Vegeu A. SIMON I TARRÉS (1988). *Cròniques de la Guerra...* Sobre les característiques de la literatura memorialística catalana de l'època moderna, vegeu, del mateix autor, «Memorias y diarios personales de la Cataluña Moderna», *Historia Social*, 2, p. 119-134.

i la seva gent, les comèdies castellanés en donaven una imatge força positiva —ciutats pròsperes, gent fidel, valenta, austera i treballadora—, tot i que amb algunes connotacions negatives com ara el bandolerisme, vinculant-lo a l'estereotip del català lladre i violent. Es tracta, així, d'un corpus literari que esdevé transmissor d'unes imatges i d'uns estereotips catalans que foren assumits pel gruix de la població peninsular. El tàndem format per literatura i història se'ns presenta, d'aquesta manera, com a mitjà per assolir un coneixement més profund de les identitats col·lectives i de les visions entre pobles a l'època moderna.